

Virtuelna škola demokratskog rukovođenja

Suočavanje sa prošlošću- Ajša Hadžibegović X lekcija

KOMENTARI POLAZNIKA ŠKOLE

Za bivše SFRJ zemlje je izuzetno važno suočavanje sa prošlošću. Koliko je važno vidimo i u tome što je Evropa u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, koji je namjenjen isključivo SFRJ zemljama stavila odredbu uspostavljanje dobrosusjedskih odnosa. EU je već jednom napravila grešku, u slučaju Kipra, kada je smatrala da će se prijemom u EU lakše i brže riješiti unutrašnji problem Kipra i cjelokupna grčko-turska situacija. Zbog toga EU neće dozvoliti prijem SFRJ zemlje ukoliko nije uspostavila dobrosusjedske odnose. Što se stanja u Crnoj Gori tiče jasno nam je da su neka pitanja još uvijek ostala otvorena, ali ono što zabrinjava jeste to kao da ne postoji dovoljno političke volje da se ta pitanja zatvore, razriješe. Neodstaje donošenje pravosnažnih presuda, istrage koje su započinjale često su dugo trajalo i zato možemo da kažemo da u Crnoj Gori nema postupaka koji suštinski znače suočavanje sa prošlošću.

(Mileta)

Suočavanje sa prošlošću prije svega znači otvoriti kanale komunikacije na više nivoa, prihvatiti odgovornost, pružiti istinsku podršku žrtvama i njihovim porodicama, obezbijediti neophodnu stručnu pomoć unesrećenima i ožalošćenima, pokazati posvećenost obnovi dobrosusjedskih odnosa. Suočavanje sa prošlošću je, između ostalog, neophodno kako bi mlade generacije postale svjesne svih negativnih posljedica autoritarne politike, te istu znale da prepoznaju, preventivno reaguju i spriječe njeno eventualno ustoličenje. Istinske demokratizacije društva nema bez istinskog pomirenja na temeljima pravde. U tom duhu neophodno je na principima dijaloga i tolerancije razvijati prijateljske odnose sa pripadnicima drugih nacija, vjera, etniciteta, i sjetiti se sjajnih primjera pomirenja (npr. Komisija za istinu i pomirenje u Južnoj Africi nakon aparthejda) koji podstiču da djelujemo u pravcu izgradnje budućnosti koja neće nositi breme prošlih događaja.

(Jelisaveta)

Svako društvo i nacija, pa tako i crnogorsko, ima potrebu za poželjnim istorijskim pamćenjem koje omogućava unutrašnje povezivanje svake zajednice, čime se stvaraju osnovi za stvaranje novih opštih vrijednosti i doživljaja. Pri kreiranju politike u sadašnjosti koriste se selektivno i u zavisnosti od potreba razne istoriske činjenice. Kada analiziramo našu skoriju prošlost uviđamo da postoje poželjne i nepoželjne istoriske istine koje imaju ulogu selekcije sjećanja a kreatori takvih politika imaju uvijek identične namjere-stvaranje prihvatljivog istorijskog pamćenja koje će biti osnova uspješne društvene kohezije.

Ratna dešavanja na našim prostorima ostavila su neizbrisiv trag. SFRJ se raspala u građanskom ratu koji je sa sobom donio veliki broj žrtava, porušio mostove među ljudima, uništio povjerenje i nanio ogromnu materijalnu štetu. Suočavanje sa ratnom prošlošću podrazumijeva preuzimanje odgovornosti svake od strana učesnika u skobu za svoj „dio“ krivice. Moralna obaveza je priznati geške i utvrditi tačan broj stardalih i nestalih, i reći istinu o onome što se događalo. A takođe je jako bitno da osobe odgovorne za zločine koji su počinjeni

kao i nalogodavci tih nemilih događaja krivično odgovaraju. Prošlost je nešto što nam se dogodilo, ali region mora gledati naprijed ka pomirenju i reintegraciji. Moramo živjeti jedni sa drugima a ne jedni pored drugih, upostaviti dijalog jer imamo jako puno sličnosti, iako se ogromna napor ulagao i ulaže se još uvijek da se različitost stavi u prvi plan, svjesni da smo podjeljeni, svjesni zidova među nama. Pričamo jezicima koji se različito zovu ali se razumijemo jer želimo da se razumijemo, jer želimo miran i stabilan region. Put do tog cilja je dugačak i krivudav, suočavanje sa istinom je težak proces, čak i bolan ali istinu je najbolje prihvatiti, rat je nešto što nam se dogodilo, to je prepreka koju ne možemo olako preskočiti.

Ne smijemo dopustiti da se zaborave ili zanemare zločini koji su počinjeni. Međutim treba aktivno raditi na pomirenju, na izgradnji **mostova povjerenja do pomirenja**.

Duboki tragovi podjela jasno su prisutni na našim prostorima, idalje postoje zidovi koji su najveća prepreka upravo mladim ljudima. Postojanje otvorenih pitanja i dalje opterećuje odnose a takođe je prepreka na putu ka EU. To su pitanje granica, procesuiranje ratnih zločina, rješavanje imovinskih pitanja država i status građana. Bitno je da se osim zvaničnika država Zapadnog Balkana koji se manje više redovno sastaju takođe i ljudi iz ovih zemalja susreću i upoznaju, i prihvate jedni druge, da učimo jedni od drugih i priznamo greške. Upravo je budućnost regiona u reintegraciji u okvirima Evropske unije koja je jedinstvo različitosti koje se dopunjuju i funkcionišu kao cijelina. Na putu euro-integracija moramo pronaći odgovarajuća rešenja za zajedničke probleme i razviti zajedničke strategije i politike za izazove sa kojima se suočavamo.. Proširenje Evropske unije predstavlja istorijsku šansu za uspostavljanje stvarne evropske oblasti mira, demokratije i prosperiteta, šansa koja se ne smije propustiti.

(Tanja)

Suočavanje s prošlošću naziva se i tranzicijskom pravdom, a radi se o procesu uspostavljanja demokracije, izgradnje mira i ostvarenju pravde u zemljama koje su prošle ratne sukobe. Za vrijeme rata u Crnoj Gori, kao i drugim zemljama bivše Jugoslavije događala su se teška kršenja i povrede ljudskih prava, iza kojih ostaje potreba za njihovim utvrđivanjem i osuđivanjem.

Suđenja za ratne zločine i vladavina prava, podrška i prava žrtava i svjedoka ratnih zločina, utvrđivanje činjenica o svim žrtvama rata bez obzira na njihovu vjersku, etničku, socijalnu ili bilo koju drugu pripadnost, društveni i politički aspekti postratnog društva, regionalna međuinstitucionalna saradnja su među najznačajnijim područjima ovoga procesa. Društvo sa nasilnom prošlošću mora da teži suočavanju ne bi li moglo da nastavi svoj razvoj u pravom smjeru i sa povjerenjem stanovništva koje je u grču zbog iste. Potrebno je nastaviti dalje, ne osvrutati se previše, ali isto tako, imati na umu činjenice iz prošlosti i raditi na tome da samo društvo osjeti razliku koja vodi boljitku stanja. Važan je regionalni pristup suočavanju sa prošlošću za sve zemlje bivše SFRJ, jer bez toga ništa ne može biti postignuto. Države u regionu treba da zaključuju bilateralne i multilateralne sporazume koji se tiču saradnje po pitanju istrage ratnih zločina. Bez suočavanja sa činjenicama, buduće generacije će živjeti u konfuziji i nedoumici, a takva situacija može dovesti do varnica koje mogu stvoriti veće probleme.

Crna Gora još nema snage da se suoči sa kompleksima iz prošlosti, i sa nečistom savješću iz tog perioda zbog pogrešnog činjenja ili nečinjenja da se spriječe zločini. Crna Gora još uvijek nije započela ozbiljno i odgovorno suočavanje sa prošlošću koje bi imalo za cilj istraživanje i rasvjetljavanje svih ratnih zločina. Takav proces mora biti obuhvatan i uključiti sve segmente društva, institucija i pojedinaca. Njegov osnovni cilj treba da bude uklanjanje mrlje sa crnogorskog naroda i države i privođenje pravdi svih pojedinaca koji su odgovorni. Pored tog cilja, neophodno je graditi novi sistem vrijednosti, razbiti predrasude koje su svjesno građene i utvrditi istinu i o njoj pisati i govoriti. U ovome, ključnu ulogu snose mladi, koji ne smiju nositi hipoteke drugih, već da sve učine da se ova nedjela procesuiraju, odgovorni pojedinci kazne i

na takav način postave garancije da se slične stvari više nikada ne dese. Današnja Crna Gora mora da uradi sve u tom cilju i na taj način pošalje jasnu poruku da se zločini ne opraštaju, a ta poruka mora da bude dodatno pojačana ako su zločini činjeni u njeno i ime njenog naroda.

Zagovaranje ovih pitanja ne znači skretanje pažnje sa drugih, aktuelnih, društvenih problema i događaja, niti dodatno produblivanje postojećih. Naprotiv. Diskontinuitet sa lošom prošlošću i kompromitujućim praksama je ključan za održivu demokratiju i stabilan socijalni razvoj. Kritičko argumentovano preispitivanje prošlosti i mjere za njeno prevladavanje grade kulturu sjećanja koja pomaže da budućnost bude različita i bolja od prošlosti.

(Itana)

Kada smo početkom devedesetih pjevali „Sa Lovćena vila kliče oprosti nam Dubrovniče“ smatrani smo izdajnicima i tumorom Crne Gore. Obrnute vrijednosti i ludilo mora kroz pravoznažne presude da dobije svoju završnicu. Prodajemo maglu, a što je najgore prodajemo je nama samima. Prosto kao da Crna Gora samoj sebi ponavlja laži pa smo nakon toliko godina i ubijedili sebe da je to istina. Ne smjenjivost vlasti mnogo utiče da suočavanje sa prošlošću ide vrlo sporo a naročito ako se zna da je ta ista vlast i bila sudionik svih zla koje su se desile.

(Darko)

Crna Gora je ušla neiskreno u proces suočavanja sa prošlošću. Morinj. Kaluđerski laz, Dubrovnik, Štrpci pokazuju dvije zajedničke karakteristike a to su zločin i pravda koja nije dosegnuta. Ako znamo da je samo u slučaju Štrpci osuđen strani državljanin i to kao neposredni izvršilac Crna Gora je pokazala manjak hrabrosti da se pogleda i shvati da stvari koje su se desile u Crnoj Gori jesu zločini i da zarad naše djece mora skinuti breme koje je opterećuje. Politička volja je neiskrena i sve oslobadajuće presude direktno samaraju porodice žrtava i ja ne želim da budem dio takve Crne Gore. Prošlo je dvadeset godina i ne želimo da prođe još toliko da bi konačno podigli glavu i suočili se sa mračnom stranom naše istorije.

(Zoran)

Sve mi se više čini da mi upravo zaslužujemo ovakvo suočavanje odnosno nesuočavanje sa prošlošću. Zaslužujemo, sve dok su nam ljudi koji su nekada bili na odgovornim, najodgovornijim funkcijama u trenutcima kada su se manjine krile po komšijskim podrumima i šumama od noža i dan danas u samom vrhu vlasti. A ni ne želim da govorim o nižim policijskim službenicima. Zdravu društvenu svijest mora iritirati patetika, a suočavanje sa prošlošću je u Crnoj Gori najekspresivniji primjer. Ali zašto da ne, dok su oni koji su proganjani, čija je imovina oteta, članovi porodice ubijeni spremni da okreću glavu i zaboravljaju, takvo će nam i biti suočavanje sa prošlošću. Mi smo u Crnoj Gori vješti da krojimo istoriju kako nam odgovara, i pod pritiskom počinjemo da gradimo sjećanje koje ne odgovara činjenicama iz prošlosti. Sjećanje koje nam kreiraju isti oni od kojih smo se devedesetih plašili, a koje sada više nego zdušno podržavamo.

(Lejla)

Prije više od dvadeset godina raspala se država Jugoslavija i počeo je ciklus organizovanog nasilja i progona. Iako su različita područja bila pogođena različitim stepenima društva u regionu bivše Jugoslavije i dalje moraju da se bore s brojnim traumama. Moraju da istraju u suđenjima za ratne zločine, pojačaju procese društvene odgovornosti i ustanove funkcionalne mehanizme koji garantuju prava manjina, koegzistenciju i učestvovanje svih građana u demokratskim institucijama. U svim zemljama bivše Jugoslavije, organizacije civilnog društva započele su inicijative za utvrđivanje činjenica, podizanje nivoa svijesti o prošlosti a rezultat toga je inicijativa REKOM. Zemlje bivše Jugoslavije i dalje pate od nasljeđa ratova devedesetih. Ovo nasljeđe

ozbiljno utiče na sadašnjost i ugrožava budućnost društava, stoga smatram da je izuzetno bitno da se mi kao društvo suočimo sa prošlošću i nastavimo koračanje u budućnosti bez ikakve odgovornosti.

To je moguće tek onda kada institucije sistema preispitaju svoju odgovornost u određenim aktivnostima i eventualno javno izraze izvinjenje i priznaju svoju ulogu u svemu tome, ako je zaista postojala.

Ratovi su obilježeni nevjerovatnim kršenjima ljudskih prava, kao što su etničko čišćenje, mučenja, silovanja i ponižavanja ljudi u koncentracionim logorima. Vojnici jesu propatili, ali glavne mete ovog ratova bili su civili.

Ako je termin "suočavanje s prošlošću" uopšte prepoznat u regionu bivše Jugoslavije, on se uglavnom povezuje s Haškim tribunalom, što znači s retributivnom pravdom. Bilo koji proces izgradnje mira u regionu treba javno da prizna patnju ljudskih bića bez etničkih prefiksa, a potom da prepozna da je etnonacionalistička ideologija ono što je rat učinilo mogućim.

Naša sloboda da iskažemo svoje lične identitete ponekad može da bude vrlo ograničena u očima drugih, bez obzira na to kako mi sebe vidimo. Izgradnja mira i konstruktivno suočavanje s prošlošću jesu procesi blizanci, koji jedan drugog osnažuju i jedan drugom daju legitimitet. Suočavanje s prošlošću, kao jedan dosta težak i bolan proces, ima dublji smisao jedino ako mu je cilj trajan mir. Ali izgradnja mira nije moguća bez suočavanja s prošlošću.

(Huso)

Mislim da ne možemo reći da se Crna Gora suočava sa prošlošću i sa grozotama koje su činjene na njenoj teritoriji. Rat u Crnoj Gori jeste izbjegnut, ali brojni zločini su ipak počinjeni i neko za to mora odgovarati. Ono što je najveći problem je što ne osjećam da je društvo spremno da se bavi ovim niti da ovo prepoznaj kao ključnu stvar za izgradnju zdravog crnogorskog društva. U situaciji kada društvo nije spremno, a pritisak međunarodne zajednice nedostaje jasno je da će ovo ostati otvoreno pitanje bar još neko vrijeme. Mislim da je ovo stvar koja se ne smije gurati pod tepih nipošto. Suočavanje sa prošlošću, sjećanje na zločine i žrtve i iskreno kajanje je nešto što je neophodno i što se ne smije zaboraviti kako nam se slične stvari ne bi desile ponovo. Nijesam siguran da proces pomirenja na Balkanu teče u pravom smjeru i na pravi način. Bojim se da je iskrenost potrebna a da je mi nemamo. Ponekad se zapitam, šta bi bilo kada bi se u jednom trenutku prosto desilo da međunarodna zajednica prestane da se interesuje za situaciju na Balkanu i održavanje mira. Da li smo mi spremni i da li radimo na tome da budemo spremni za miran suživot bez supervizije. Mislim da je ovo otvoreno pitanje i veliki problem, i da se mora tješavati temeljnije a prije svega iskrenije.

(Mijo)

KOMENTAR PREDAVAČA

Suočavanje sa prošlošću je veoma bitno za zdrav napredak jednog društva. Ovo je posebno bitno kada su masovno kršena ljudska prava. Takođe, moramo uzeti u obzir i činjenicu da su ratovi koji su se vodili na prostorima bivše SFRJ donijeli masovna kršenja ljudskih prava zbog različitih nacionalnosti i vjeroispovijesti i da je nakon toga došlo do stvaranja novih nacionalnih država u okruženju. U tom smislu je potrebno da se suočavanje sprovede ne samo zbog unutrašnjeg već i do regionalnog pomirenja i izgradnje povjerenja. Dosadašnji rezultati, a posebno je vezano za Crnu Goru jer su se sudski postupci odvijali samo pred domaćim sudovima, pokazuju da se taj proces ne odvija u tom pravcu i na tom kvalitetu koji će garantovati dvije stvari: da svi odgovorni za zločine budu izvedeni pred lice pravde sa jedne strane i sa druge strane zbog toga nećemo obezbijediti garancije da se slične stvari neće ponovo dogoditi.

Na, žalost komunikacija uopšteno a ni među mladim generacijama još uvijek nije i ne može biti na potrebnom nivou dok god imamo ovakav nivo suočavanja sa prošlošću. Još uvijek se događaju brojni incidenti koji su posledica ratova i masovnog kršenja ljudskih prava kao što su uništavanje imovine prije svega automobila sa tablicama druge države iz susjedstva ili incidente na utakmicama ekipa iz dvije države koji su puni izliva nacionalne mržnje. Da je komunikacija i unutar društava loša govore nam slučajevi sknavljenja vjerskih objekata ali i istraživanja etničke distance. Još jednom ću reći na žalost, jer ove stvari treba da mijenjaju mladi ljudi koji istina nijesu odgovorni za ono što se desilo ali itekako jesu odgovorni da se to što se desilo ne zaboravi i da traže odgovornost. Mladi su dužni da izvrše pritisak na institucije da rade svoj posao i da sva krivična djela budu procesuirana a njihovi izvršioци i nalogodavci kažnjeni. Međutim, koliko se mladi bore za takvo stanje jasno se može zaključiti da su takvi zahtjevi individualizovani, a sa druge strane su upravo kod mladih i dalje jake predrasude i nabujali nivo netrpeljivosti i nerazumijevanja.

Pomirenje je jedino moguće ukoliko postoji sudska istina i ukoliko svi odgovorni koji su huškali i činili krivična djela u nedavnim ratovima budu procesuirani i kažnjeni. Istina može biti samo jedna. Ona mora biti sadržana u sudskim procesima i presudama i kao takva mora biti sastavni dio obrazovnog sistema. Na njoj svi mi moramo insistirati. Naše insistiranje na tome i naša svijest o tome jesu naša odgovornost, to su mostovi koji treba da nas vežu. Ti mostovi u praksi znače presude kojima će se jasno znati ko je činio krivična djela, ko je ubijao, silovao i pljačkao a želio je da to prikaže nacionalnim interesom. Kada bude sve više mladih koji kažu ne taj i taj nije ubijao, silovao, zlostavljao i pljačkao u moje ime i ime moje države ljude druge nacionalnosti znaću da su se mostovi počeli graditi.

Ajša Hadžibegović